

Han var ett kräk till karl

Per I. Gedin
"Verner von Heidenstam. Ett liv"
(Albert Bonniers)

Av CRISTER ENANDER

enander@kajen.com

Det spelar ingen roll hur mycket man än försöker förskjuta perspektiven eller göra smärre eller större justeringar i bakgrundsteckningen. Verner von Heidenstam var livet igenom en orimligt självupptagen, ofta elak egoist som nästan alltid och i alla lägen satte sig själv och sina egna intressen i främsta rummet. Hans offentliga framtoning — hans roll, om man så vill — var det betydelsefullaste i hans liv. Han ville vara "den förste", ledaren och diktarfursten. Att erövra och behålla sin position och sitt inflytande styrde hans liv och agerande.

Sina kvinnor — tre hustrur och flera älskarinnor därtill Kate Bang som han vägrade gifta sig med — behandlade han minst sagt illa. Han satte alltid, och i alla situationer, sina krav och förväntningar

högre än deras behov och känslor. Han dikterade och bestämde, och de fick lydigt anpassa sig. Dessutom var hans hustrur mycket yngre än han själv, förutom hans första fru Emilia Ugglå som i stället var moderligt omhändertagande och undfallande. Greta Sjöberg var till exempel femton år när Heidenstam, själv fyrtiotvå, började uppvakta henne. Det kan inte varit någon större utmaning för den bortskämde aristokraten Heidenstam att ta kommandot i hemmet.

Som barn flydde han undan en kall och oförstående fader in i en vidsträckt och utbroderad fantasivärld. Riket han skapade hette Lajsputta, han befolkade det med undersåtar och soldater i form av små trädockor. Där, dit faderns hårda blick inte nådde, fick han härska i ensamt och upphöjt majestät. Verner von Heidenstam fortsatte med dessa intensiva fantasilekar ända upp i sextonårsåldern. Samtidigt mötte den unge Verner stor förståelse av släktens kvinnor — i viss mån hos sin mor, men främst hos sin mormor och hennes syster och tant Lott. Han var, på samma gång som han led av att leva i faderns kalla slagskugga, ett mycket bortskämt barn.

Utän överdrift kan man hävda att Verner von Heidenstam fastnade i barnets fantasiföreställning om att vara en kung, en upphöjd härskare. Heidenstams allt annat överskuggande målsättning i vuxen ålder var att få bli Sveriges ledande författare. Det var dit han strävade. Det var för den positionen han slog sig fram med alla till buds stående medel. Han svek sina vänner. Han bröt sitt ord. Han förnekade sina löften. Han flydde — eller teg — så fort det hettade till på ett sätt som kunde äventyra hans ställning.

Verner von Heidenstam lyckades i sina föresatser. Hans hänsynslöshet gav utdelning. Under ett par decennier var han det litterära livets självklara fyrtoorn. Han blev "nationalskalden". Han förvandlas från författare till nationell symbol. Idag utkommer Per I Gedin mastiga biografi över Heidenstam. De sexhundra sextio sidorna är ett försök att ärerädda Verner von Heidenstam, att kasta ett nytt ljus över den alltmer bortglömde skalden. Ty eftervärldens dom har varit hård — orimligt hård, menar Gedin. Och det är förvisso hög tid att Heidenstam ägnas en modern biografi. Bortsett från Sven Stolpes underhållande och passionerade bok som kom 1980 skrevs Heidenstams biografi redan 1945, fem år efter nationalskaldens död. Däri tvingades Fredrik Böök av hänsyn till de många av föremålets levande vänner och älskarinnor, hustrur och fiender att förtiga mycket mellan raderna.

I ett viktigt avseende har Per I Gedin rätt. Heidenstam skrev ett antal fullödiga prosaverk och sublimes dikter. Och ännu idag framstår till exempel "Hans Alenius" (1892) som ett av nittiotalets märkligaste och litterärt mest utmanande verk som har mycket att ge även dagens läsare. Men Heidenstams litterära insatser har hamnat i skuggan av den

pompösa och alltmer konservativa roll han var så mån om att erövra.

Det djupt märkliga — snudd på aparta — med "Verner von Heidenstam. Ett liv" är dess notoriska enögdhet. När Gedin betecknar Bööks två band starka biografi som en svidande kritik förklädd till hagiografi är det omöjligt att avstå från konstaterandet att Per I Gedin själv skrivit en hagiografi förklädd till kritisk biografi. Den är full av halvsanningar, skarvningar, medvetna — eller omedvetna? — förtigande av sedan länge kända fakta. Gedin har uppenbarligen med sin omfattande biografi velat skriva fram bilden av en litterär hjälte. Till att skapa den rollen är Verner von Heidenstam osedvanligt dåligt skickad.

Enda sättet att skapa en hjältebiografi över en människa så självgod, självupptagen och medvetet hänsynslös som Heidenstam är att förneka sanningen, förskjuta perspektiv, sudda i marginalerna och förtiga fakta som entydigt talar emot författarens omhuldade tes. Det är också exakt vad Per I Gedin valt att göra. Exempelen är legio. Ett av de mest graverande är när Gedin försöker tona ner, eller helt förneka, Heidenstams positiva inställning till nazismen och Hitler. Om det famösa besöket som Rudolf Hess, führerns ställföreträdare, gjorde på Övralid 1935 skriver Gedin: "Den enda kommentar som Heidenstam gjorde om besöket gällde hans irration över Grassman." Grassman var den som förmedlat besöket.

I ett brev till Fredrik Böök, skrivet den 21 maj 1935 utbrister Heidenstam: "Du frågar om Hess. Jo, han var en mycket sympatisk man med de godmodigaste ögon. Hans fru var också med och en svit av fyra yngre herrar. Lunchen avåts i munterhetens tecken. ... Annars var Hess mycket klok i de ämnen, som kommo att diskuteras... I Hess fanns ingenting falskt. Han gömmer ingenting om inte möjligen en dag dold reumatism och en hemlig pälsmössa (de åkte barhuvade i bilen på Hitlers order, m a). Han är en människa, som man skulle kunna hålla av. Han poserade aldrig."

Detta förtiger Per I Gedin. Han väljer att ljuga. Han väljer att försköna.

Han försöker ursäkta Heidenstams skamlösa behandling av sin älskarinna Ellen Belfrage som han under sitt äktenskap med Emilia Uggle gjorde med barn. Heidenstam vägrade att erkänna sonen Nils eller gifta sig med barnets mor och förstörde därigenom i princip Ellen Belfrages tillvaro. Hon blev i ett slag en social paria i de kretsar hon kom ifrån och tvingades lämna Stockholm och leva ett halvfattigt och miserabelt liv. Heidenstams sista hustru, den unga Karin (senare gift Österling) som ger en allt annat än smickrande bild av den elake Verner, är enligt Gedin rakt av en lögnerska.

Per I Gedin försöker till och med att retuschera historien om hur Heidenstam först aktivt uppmuntrade den osäkre och redan nervklene Fröding att trycka den erotiskt frispråkiga dikten "En Morgondröm". När åtal sedan väcktes valde Heidenstam, trots tidigare stolta löften, att hålla sig undan och inte ställa upp som försvarrets medlem i juryn. Han gav heller inte Gustaf Fröding sitt offentliga stöd i den inflammerade debatten. Han teg. Han erkände inte ens i brev att det var han som uppmuntrat Fröding att ta med dikten i samlingen "Stänk och flikar".

Feg och självisk, taktisk och absorberad av sig själv och sin offentliga framtoning, helt fixerad vid att bevaka sin grandiosa roll. Sådan var verklighetens Verner von Heidenstam. En verklighet som Per I Gedin hamnar långt, mycket långt ifrån i sin egendomliga och svårförklarliga iver att skapa ett skinande författarmonument. Det är dubbelt sorgligt, då det verkligen intressanta med författaren och personen Heidenstam därmed förblir en olöst gåta.

Ty hur var det möjligt att Heidenstam med sin ovanligt egoistiska läggning kunde skriva en så stark poesi och prosa, ofta inlevelsefull och allt annat än psykologiskt insiktslös. Verner von Heidenstam var en stor författare, men en liten — en mycket liten — människa.

